

**ДУХОВНІ ТА МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА**

Олена Іващенко
Умань

У даній статті були розглянуті духовні та моральні цінності психолога-консультанта. Праці багатьох науковців присвячені проблемі духовних цінностей особистості, але професійні духовні та моральні цінності в них не розглядалися. Таким чином, метою написання даної статті було встановити роль духовних та моральних цінностей у професійній діяльності психолога-консультанта і визначити, які духовні та моральні цінності необхідні для більш ефективної роботи психологів-консультантів.

Духовні цінності репрезентують цінності, які потрібні людям незалежно від їх загальних та індивідуальних ознак. Моральні цінності виражають потреби різних соціальних груп, і, крім того, реалізуються та включають у свій понятійний зміст професійні якості.

На нашу думку, професійні якості-цінності сприяють успішності у професійній діяльності та особистісному розвитку професіонала. Відповідно до досліджень таких відомих науковців, як М. Бубер, Х. Струпп, З. Фрейд, ми виділили комунікабельність, самовладання, уважність, емпатію, моральність як важливі якості-моральні цінності психологів-консультантів, а також Співпричетність, Гуманізм, Свободу / Відповідальність, Мудрість, Істину, Справедливість як найважливіші для психологів духовні цінності.

Ключові слова: духовні цінності, моральні цінності, професійні моральні цінності, консультування, разова консультація, короткотермінове консультування, емпатія.

Постановка проблеми. Цінності відіграють важливу роль у житті особистості. Вони повинні бути одним з основних чинників вибору професії, адже саме цінності визначають в загальному сенс людського існування та сенс діяльності (у тому числі, професійної) зокрема. Таким чином, професійному самовизначенню повинен передувати процес усвідомлення особистістю власних цінностей, а також вибір способів і засобів їх реалізації у професійній діяльності. Тому актуальною стає проблема визначення професійних цінностей різних професій, які повинні бути духовними і моральними (втілювати ідеали не лише певної професійної групи, а і всього суспільства щодо певної професії). І у даній статті ми розглянули деякі духовні та моральні цінності психолога-консультанта.

Аналіз останніх досліджень. Праці багатьох науковців присвячені проблемі духовних ціннісних орієнтацій особистості (І. Бех, І. Булах, С. Дерябо, О. Колісник, А. Маслоу, В. Налімов, Ж. Піаже, К. Роджерс, В. Татенко, Г. Цукерман та інші), але не розглядалися професійні духовні та моральні цінності, тому метою написання даної статті було з'ясувати значення духовних і моральних цінностей у професійній діяльності психолога-консультанта і визначити, які духовні та моральні цінності потрібні психологу-консультанту для більшої ефективності його роботи.

Виклад основного матеріалу. Духовними цінності є тому, що стосуються в більшій мірі не матеріальних (тілесних), а психічних (пов'язаних з психічними станами і процесами) потреб: вони впливають на психічний розвиток людини, її пізнання (і самопізнання), самовизначення і самореалізацію. Духовні цінності містять у собі частинку Абсолюту, тому є абсолютними, визнаються бажаними і необхідними. З часом вони не втрачають свого значення, тому вважаються вічними. Крім того, духовні цінності пов'язані з тривалою користю, а не короточасними насолодами, вони направлені на благо якомога більшої кількості людей. Адже духовність втілює потребу жити і діяти «для іншого» (для його блага). Реалізуватись ця потреба може завдяки моралі (нормам поведінки, які допомагають досягнути загального блага) та моральним цінностям.

На основі класифікації цінностей Платона, Е. Помиткіна, В. Сагатовського ми виділяємо такі духовні цінності: Істина, Благо (Добро), Краса, Мудрість, Творчість, Гармонія (Міра, Порядок), Справедливість, Свобода / Відповідальність, Гуманізм / Альтруїзм, Співпричетність, Святе (Життя, Віра, Надія, Любов, Милосердя, Каяття тощо). Духовні цінності включають у себе моральні цінності та є основою для їх утворення. Наприклад, духовне поняття «благо» містить в собі користь (моральна цінність); мудрість передбачає

розуміння (моральна цінність), а поняття «істина» – правду (моральна цінність).

Моральні цінності конкретно виражають смаки і особливості певної епохи чи соціальної групи. Бажаність і потрібність моральних цінностей не є такою очевидною, як духовних цінностей, тому що норми моралі змінюються з розвитком суспільства, але якщо простежити, як різні моральні цінності набували популярності та втрачали її у різні історичні періоди розвитку людства, стає помітним, що моральні норми створювались на основі духовних цінностей, особливо на основі таких цінностей, як гуманізм та альтруїзм.

Серед функцій моральних цінностей ми можемо виділити такі:

1. Експресивна (пов'язана з самоствердженням та самовираженням).
2. Адаптивна (полягає у задоволенні потреб визнаними в суспільстві засобами).
3. Захисна («фільтри» моральних цінностей пропускають тільки ту інформацію, яка не спричинить руйнування структури особистості).
4. Пізнавальна.
5. Координаційна (моральні цінності виконують роль орієнтира та регулятора діяльності, а також сприяють реалізації людиною своїх сил) та гармонізаційна (знаходження гармонії зі світом).

Професійні моральні цінності пов'язані з професійною діяльністю особистості, тому професійними моральними цінностями можуть бути професійно важливі якості, які відповідають експектаціям суспільства стосовно представників певної професії та допомагають даним представникам ефективно виконувати їх професійні обов'язки. Відповідно до функцій моральних цінностей професійно важливі якості допомагають професіоналу самовиразитись у професії визнаними в суспільстві методами (користуючись лише суспільно схваленими засобами), також допомагають почувати себе шанованою людиною, а тому продовжувати свій особистісний та професійний розвиток.

Далі розглянемо, які духовні та моральні цінності є професійними для психологів.

У професії психолога консультування є обов'язковим видом діяльності, який передбачає надання психологічної допомоги людям, що опинились у складній життєвій ситуації (духовні цінності Гуманізм та Альтруїзм), та створення сприятливих умов для повноцінного особистісного розвитку (у тому числі і для розвитку духовних та моральних цінностей). Крім того, консультування має на меті допомогу клієнту в реорганізації його міжособистісних стосунків, їх налагодженні. Процес надання психологічної допомоги неможливий без встановлення стосунків довіри і прийняття (духовна цінність Співпричетність).

Завданням психологічного консультування є сприяння усвідомленню клієнтом своїх проблем і пошуку способів їх якнайкращого розв'язання. Виконання цього завдання можливе завдяки таким діям психолога: вислуховування клієнта, розширення його уявлень про себе та про навколишню дійсність, досягнення того, щоб клієнт усвідомив свою відповідальність за все, що з ним відбувається (духовні цінності Істина та Мудрість, а також Відповідальність).

Суспільство очікує від психологічної служби допомоги в адекватному орієнтуванні у різних ситуаціях, у вирішенні конфліктів, у знятті соціально-психологічного напруження, а також допомоги у ціннісно-смысловій переорієнтації групи, підвищенні її згуртованості та визначенні лідера. Тому у багатьох країнах світу існують етичні кодекси психолога, що визначають його діяльність. У них етичні вимоги до представників даної професії сформульовані у таких основних принципах:

1. Принцип добровільності (Свобода і Відповідальність як духовні цінності).
2. Принцип доброзичливого і безоцінного ставлення до клієнта, який передбачає теплоту, повагу, вміння прийняти іншу людину, не засуджуючи її норми і цінності, стиль життя і поведінку (Добро та Співпричетність, духовні цінності).
3. Принцип конфіденційності, у якому теж, певною мірою, реалізується повага до клієнта, взаємодовіра, вірність слову (духовна цінність Гуманізм).
4. Принцип професійної вмотивованості, який означає, що консультант повинен чітко усвідомлювати свою професійну відповідальність перед клієнтом (Відповідальність).
5. Відмова від порад і рецептів теж є одним з важливих принципів у діяльності психолога і впливає із завдання посилити відповідальність клієнта за його життя, а також стимулювати активність людини, як загальну, так і конкретно в аналізі проблеми та пошуках виходу з кризи (Свобода і Відповідальність).
6. Принцип уникнення особистих стосунків з клієнтами допоможе психологу зберегти

об'єктивну і відсторонену позицію, яка необхідна для якнайкращого розв'язання проблем даного клієнта (пошук Істини та Справедливості).

Як можемо пересвідчитись, у принципах діяльності психолога закладені такі духовні цінності: Свобода/ Відповідальність, Добро, Співпричетність, Гуманізм, Істина та Справедливість, які знаходять своє реальне втілення у поведінці консультанта, у засвоєнні та реалізації ним моральних цінностей доброзичливості, поваги, прийняття без осуду, неупередженості, щирості та чесності, мудрого підходу до вирішення проблем.

Слід зазначити, що види психологічного консультування, як і його принципи, теж вимагають від особистості професіонала певних якостей-цінностей. Наприклад, разова консультація (у випадках, коли більш тривала робота неможлива чи недоцільна; відбувається протягом 45-60 хвилин) передбачає наявність у психолога надзвичайної спостережливості, проникливості, уважності, обережності, емпатійності та певних інтелектуальних здібностей.

Короткотермінове консультування (триває впродовж 3-4 зустрічей) у більшості випадків носить просвітницько-рекомендаційний чи діагностичний характер (духовна цінність Істина).

Крім вище згаданих, одне із завдань короткотермінового консультування полягає у наданні допомоги людям у нормалізації їх міжособистісних стосунків. Такий вид консультування доцільно використовувати у процесі роботи з батьками, які переживають труднощі у взаєминах з дітьми; з дорослими, які мають проблеми у спілкуванні; з підлітками та юнаками, у яких виникають складнощі в контактах з дорослими та однолітками; з подружньою парою, що переживає різні конфлікти, зради, розлучення тощо. В усіх цих випадках допомога консультанта носить власне психологічний характер, оскільки вона пов'язана з корекцією установок, ставлень, цінностей клієнта і здійснюється через певним чином організований і наповнений процес спілкування між клієнтом і консультантом, тому комунікабельність стає однією з найнеобхідніших якостей-цінностей психолога (духовні цінності Мудрість, Гуманізм, Альтруїзм, Співпричетність).

На відміну від разової консультації, консультування, що триває певний проміжок часу, надає психологу більше можливостей проявити свій професіоналізм (наприклад, застосувати ширший спектр засобів психологічного впливу) і реалізувати свої професійні духовні та моральні цінності у вислуховуванні клієнта, наданні йому емоційної підтримки (духовна цінність Співпричетність), в орієнтації його на прийняття відповідальності за своє життя (духовна цінність Свобода), розширенні його уявлень про себе і оточуючих людей (Істина) та в інших видах професійної діяльності.

Як показав теоретичний аналіз проблеми, відповідно до напрямів, видів та засобів діяльності пріоритетними для психологів повинні бути такі духовні цінності: Гуманізм, Альтруїзм, Співпричетність, Відповідальність, Мудрість, Істина, Справедливість.

У процесі консультування особистість психолога відіграє найважливішу роль, адже основною технікою психологічного консультування є техніка «Я – як приклад», коли індивідуальність консультанта слугує засобом стимулювання удосконалення Я-особистості клієнта. Тому важливо, щоб рівень розвитку духовних та моральних цінностей психолога-консультанта був високий. Ми розглянули професійні духовні цінності психологів. До складу духовних цінностей входять моральні цінності, які реалізуються у професійно важливих якостях представників певної професії. Тому далі ми розглянемо роль моральних цінностей у професійній діяльності психологів-консультантів, розглядаючи професійно важливі якості психологів.

Існує безліч думок щодо професійних якостей психолога. З. Фрейд вважав, що для психоаналітика не обов'язкова медична освіта, але необхідні спостережливості та уміння проникати в душу клієнта. М. Бубер наголошував, що основною цінністю є глибокий інтерес до людей і терпіння в спілкуванні з ними, а серед важливих якостей варто виділити: чутливість до установок і поведінки інших, емоційну стабільність (самовладання), об'єктивність (духовна цінність Справедливість), здатність викликати довіру інших людей, повагу до особистості та до її прав.

Комітет з нагляду і підготовки консультантів США у 1964 році постановив вважати необхідними для успішної роботи консультанта такі шість якостей особистості: довіра до людей, проникливість, відсутність упереджень, повага цінностей іншої особистості, саморозуміння, свідомість професійного обов'язку.

Ще раніше Л. Вольберг (у 1954 році) вказував на такі якості: чуйність, об'єктивність

(неототожнення себе з клієнтами), гнучкість, відсутність власних серйозних проблем. А серед особливо шкідливих для консультанта рис він називав: авторитарність, пасивність і залежність, замкнутість, схильність використовувати клієнта у своїх цілях, невміння бути терпимим, невротичну настанову у ставленні до грошей.

Х. Струпп (1969) досліджував риси психолога, успішного у своїй професійній діяльності, з точки зору клієнтів. І вони особливо підкреслювали уважність, вміння вислухати, теплоту, сердечність, мудрість.

За А. Сторром (1980), ідеальний психолог – це відверта, відкрита почуттям інших особистість, здатна ототожнюватись з різними людьми; тепла, але не сентиментальна; вона не прагне до самоствердження, але має власну думку і вміє її захистити, також це людина, яка бажає і вміє служити на Благо своїм клієнтам.

Як бачимо, певні риси особистості можуть увійти до структурних компонентів моделі ефективного консультанта, яка не є остаточною і кожен психолог має право її доповнити. На нашу думку, комунікабельність, самовладання, уважність є якостями, здатними скласти одну з таких моделей (за М. Бубером та Х. Струппом).

У моделі ефективного психолога-консультанта варто окремо виділити таку професійну якість, як емпатичне ставлення до клієнта.

Емпатія – це розуміння емоційного стану іншої людини через співпереживання, проникнення в її суб'єктивний світ.

Термін «емпатія» введений Е. Тітченером на основі теорій Е. Кліффорда та Т. Ліпса (1885 р., емпатія як «проникнення»). Дослідженнями цього явища займались також А. Бек та В. Штерн (емпатія як розвиток форм поведінки, соціальна адаптація), А. Валлон (емпатія як розвиток здатності дитини до емоційного відгуку, а далі до симпатії та альтруїзму з усвідомленням переживань інших людей), З. Фрейд; Т. Гаврилова, Л. Журавльва, В. Мегедь, О. Орищенко, Л. Солодухова.

Виділяють такі рівні емпатії:

1. Співпереживання (переживання тих самих емоційних станів, що й у іншої людини).
2. Співчуття (емоційний відгук та прагнення допомогти).
3. Симпатія (тепле, доброзичливе ставлення до іншого).

Рівень розвитку емпатії залежить від багатства життєвого досвіду, точності сприйняття, вміння зрозуміти емоційний стан іншої людини.

Умовами розвитку емпатії є взаємодія, спілкування, прийняття. Емпатія включає ідентифікацію, завдяки якій виникає розуміння між різними людьми.

Види емпатії: емоційна або афективна (механізми проєкції та наслідування моторних і афективних реакцій іншого), когнітивна (інтелектуальні процеси: порівняння, аналогія тощо), предикативна (здатність передбачити афективні реакції іншого).

Механізмами емпатії є: емоційне зараження, наочіння, ідентифікація, проєкція та інтродекція, емоційна децентрація.

Серед функцій емпатії виділяють такі: збільшення здатності переконувати, зменшення психологічного захисту іншого, розширення уявлення про життя інших, збагачення емоційного досвіду, розвиток особистості та її цінностей, охоронна функція.

Отже, підсумовуючи викладене вище про емпатію, ознаками людини з високим рівнем розвитку даної моральної цінності є такі якості: уміння відчувати, розпізнавати, передбачати емоційні стани інших; здатність висловлювати співчуття у діях; позитивне сприйняття інших; уміння швидко орієнтуватись у взаєминах людей; чутливість до соціальних норм; терпимість; емоційна стабільність; альтруїзм; відкритість; м'якість, доброзичливість; емоційність; поблажливість; здатність до децентрації; сензитивність до невербальної поведінки; інтерес до інших людей та визнання їх цінності, а також турботливість та чуйність. Зважаючи на вимоги до професії психолога, емпатія є професійною моральною цінністю і водночас пов'язана з духовною цінністю Співпричетність.

Прояв емпатії під час психологічного консультування відбувається тоді, коли консультант точно відображає почуття клієнта, ніби вони його власні. Це допомагає клієнтам краще усвідомити свою реакцію на певні події і прийняти свої почуття (перший крок до вдосконалення особистості).

Щодо консультанта, то він ідентифікує себе з клієнтом частково і тимчасово, зберігаючи свою самість.

У психологічному консультуванні проявляються два компоненти емпатії: афективний (коли консультант ідентифікується з почуттями клієнта) та когнітивний (коли консультант

встановлює, які події викликали відповідні почуття).

Також для професії психолога обов'язковою є моральність як дотримання загальних етичних норм, особливо таких, як повага до особи, її людської гідності, прав та свобод; професійна компетентність; сумління; доброзичливість та безумовна настанова на благо клієнта.

Моральність – здатність людини за допомогою волі діяти відповідно до норм моралі. Вона передбачає оволодіння моральною культурою та на основі цих знань вироблення ставлень до явищ дійсності, до людей, їх вчинків, а також до себе та власної діяльності.

Серед основних моральних якостей людини виділяють відповідальність та совісність (І. Бех, І. Булах). Також важливими моральними якостями вважаються доброзичливість, сміливість, чесність, скромність, прагнення до самовдосконалення, життєрадісність, веселість, відкритість, відданість чи вірність, ввічливість, акуратність, організованість, пунктуальність, щирість, чуйність, принциповість тощо. Моральність включає у себе багато духовних та моральних якостей, крім того, наявність даної цінності є однією з вимог до майбутніх психологів (не може сприяти духовному та моральному розвитку бездуховна та аморальна людина), тому ми можемо зарахувати її до професійних моральних цінностей. Та головним є те, що консультант повинен чітко усвідомлювати свої цінності і не приховувати їх від клієнта, а відверто і щиро окреслити свою ціннісну позицію стосовно таких життєво важливих сфер, як родина, секс, аборти, релігія, наркотики. Звичайно, клієнт сам повинен шукати відповіді на екзистенційні питання, але консультант на основі своєї системи цінностей може набагато розширити можливості клієнта щодо вибору альтернатив.

Серед запропонованих різними дослідниками професійно важливих для психологів якостей ми виділили найважливіші моральні та духовні професійні цінності психолога-консультанта, а саме: комунікабельність (духовна цінність Співпричетність), самовладання (духовна цінність Свобода/ Відповідальність), уважність (духовна цінність Гуманізм), емпатія (духовна цінність Співпричетність), моральність (духовна цінність Свобода/ Відповідальність).

Висновки. У статті, відповідно до визначення професійних моральних цінностей, подано перелік професійних якостей-цінностей психологів-консультантів. Також встановлено, що професійні цінності психологів повинні мати зв'язок з духовними і моральними цінностями (відповідно до принципів діяльності, закріплених у етичних кодексах психологів у багатьох країнах), адже одним з професійних обов'язків психолога є демонстрація і ознайомлення клієнта з духовними і моральними цінностями для розширення свідомості клієнта та набуття клієнтом нових можливостей для розвитку його особистості. Таким чином, на нашу думку, головне значення духовних і моральних цінностей у професійній діяльності психолога-консультанта полягає у сприянні розвитку особистості як клієнта, так і самого психолога (не лише у суто людському, але і у професійному плані). А поданий перелік професійних якостей-цінностей, як уже зазначалось, можна продовжити та розвивати їх у майбутніх психологів під час навчання у ВНЗ.

Література:

1. Айви А. Е. Психологическое консультирование и психотерапия. Методы, теории и техники : практическое руководство / А. Е. Айви, М. Б. Айви, Д. Саймэк-Даунинг. – М., 2000 – 487 с.
2. Васьківська С. В. Технологія консультування / С. В. Васьківська. – К. : Главник, 2005. – 96 с.
3. Титаренко Т. М. Кризове психологічне консультування / Т. М. Титаренко. – К. : Главник, 2004. – 96 с.
4. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція: навч. посібн. модульно-рейтинговий курс / І. М. Цимбалюк. – К. : ВД «Професіонал», 2007. – 2-ге вид., випр. і доп. – 544 с.

Literatura:

1. Aivy A. E. Psykhologhycheskoe konsultyrovanye y psykhoterapyia: metody, teoryi y tekhnuky : praktycheskoe rukovodstvo / A. E. Aivy, M. B. Aivy, D. Saimek-Daunynh. – M., 2000 – 487 s.

2. Vaskyvska S. V. Tekhnolohyia konsultuvannia / S. V. Vaskyvska. – K. : Hlavnyk, 2005. – 96 s.
3. Tytarenko T. M. Kryzove psykhologhychne konsultuvannia / T. M. Tytarenko. – K. : Hlavnyk, 2004. – 96 s.
4. Tsymbaliuk Y. M. Psykhologhychne konsultuvannia ta korektsyia: navch. posybn. modulno-reitynhovyi kurs / Y. M. Tsymbaliuk. – K. : VD «Profesional», 2007. – 2-he vyd., vypr. y dop. – 544 s.

В данной статье были рассмотрены духовные и моральные ценности психолога-консультанта. Работы многих ученых посвящены проблеме духовных ценностей личности, но профессиональные духовные и моральные ценности в них не рассматривались. Таким образом, целью написания данной статьи было установить роли духовных и моральных ценностей в профессиональной деятельности психолога-консультанта и установить, какие духовные и моральные ценности необходимы для более эффективной работы психологов-консультантов.

Духовные ценности репрезентируют ценности, которые нужны людям независимо от их общих и индивидуальных признаков. Моральные ценности выражают потребности разных социальных групп, и, кроме того, реализуются и включают в свой понятийный смысл профессиональные качества.

По нашему мнению, профессиональные качества-ценности способствуют успешности в профессиональной деятельности и личностному развитию профессионала. В соответствии с исследованиями таких известных ученых, как М. Бубер, Х. Струпп, З. Фрейд, мы выделили коммуникабельность, самообладание, внимательность, эмпатию, моральность как важные качества-ценности психологов-консультантов, а также Сопричастность, Гуманизм, Свободу/ Ответственность, Мудрость, Истину, Справедливость как самые важные для психологов духовные ценности.

Ключевые слова: духовные ценности, моральные ценности, профессиональные моральные ценности, консультирование, разовая консультация, краткосрочное консультирование, эмпатия.

In this article we consider spiritual and moral values of a psychologist-consultant. The works of many scientists were dedicated to the problem of spiritual values of a personality but professional spiritual and moral values weren't considered. That's why the aim of the writing of this article was to ascertain the role of spiritual and moral values in the professional activity of a psychologist-consultant and to define which spiritual and moral values are needed for more effective work of psychologists-consultants.

Spiritual values represent the values which are needed for many people independently from common and individual characteristics. Moral values express the needs of different social groups, besides moral values are realized in and included professional qualities.

In our opinion, professional qualities-values assist in the succesfullness of professional activity and in the personal development of a professional. According to the investigations of such eminent scientists as M. Buber, H. Strupp, Z. Freid, we selected communicativeness, consideration, self-possession, empathy, morality as important qualities-values of psychologists-consultants and also Participation, Humanism, Freedom / Responsibility, Truth, Justice, Sophia are the most important spiritual values for psychologists.

Key words: spiritual values, moral values, professional moral values, the consulting, one-time consultation, short-term consultation, empathy